

Geiter på støl i Øystre Slidre. Oppland er vårt største seterfylke, og huser 39 prosent av landets aktive setre. Foto Kari Stensgaard, NIBIO.

HVORDAN STÅR DET TIL PÅ SETRA?

Bruken av setrene i dag

Den tradisjonelle seterdrifta har lenge vært i tilbakegang, men seterlandskapet er høyt verdsatt som fritidsområde. Konsekvenser av bruksendringen er beitelandskap som gror igjen, seterbygninger som endres eller forfaller, utvidet veinett og nye bygningsmiljøer.

Omfattende seterundersøkelse

I perioden 2009–2015 har NIBIO undersøkt nær 1700 seteranlegg spredt rundt i landet. 465 anlegg er registrert i vestlandsfylkene, 963 på Østlandet og 261 i Midt- og Nord-Norge. Ved hvert anlegg har vi vurdert om setra er i bruk og hva slags bruk det dreier seg om.

Rapporten «Hvordan står det til på setra?» viser, gjennom tall og bilder, dagens situasjon med hensyn til setrenes bruk og tilgjengelighet, innhold og tilstand i bygningsmiljøer, og gjengroing av setervoller.

Fra 100 000 til 1 000 aktive setre

Helt fra en antatt topp omkring 1850 har seterdrifta vist en nedadgående kurve. Årsaken ligger i modernisering av samfunnet og effektivisering av landbruket.

I 1850 drev 50 000 gårdsbruk seter og trolig var minst 100 000 setre i bruk. I 2018 var det melkeproduksjon på ca. 840 setre. I 2008 var tallet 1240. Det vil si mer enn 30 prosent nedgang de siste ti år.

En vesentlig årsak til avvikling av setring de seinere år, er den sterke avgangen av melkeprodusenter. I tiåret fra 2008 til 2018 ble antallet melkebruk redusert fra ca. 13 708 til 8 205, en nedgang på hele 40 prosent.

I 2018 drives ca. 100 av setrene i fellesskap av tre brukere i gjennomsnitt. Da har vi i alt ca. 1 050 seterbrukere, og kan anslå at 13 prosent av alle melkebruk drar til seters.

Myndighetene støtter setringen med økonomiske tilskuddsordninger. Fram til 2018 har ti fylker gitt støtte til seterdrift gjennom fylkesmennenes miljøprogram. Satsene har variert. Fra 2019 er tilskuddet til seterdrift med melkeproduksjon et nasjonalt tilskudd, der kravene til driftsmåte og størrelsen på tilskuddet er likt over hele landet. For så å si alle fylker har satsene økt.

Tyngdepunktet for setring finner vi i Valdres og Nord-Gudbrandsdalen, i Nord-Østerdalen, Hallingdal og sørlige deler av Trøndelag.

Familien Uverud besøker setra si i Tinn ofte og gjerne. Her holdes både inn- og uthus vedlike. Foto Frode Bentzen, NIBIO.

Landskap i endring

Det ligger store utfordringer i å bevare historiske og kulturelle verdier i et seterlandskap i endring. Gamle, små og slitte seterhus kan egne seg dårlig til fritidsbruk. Bruksendring innebærer ofte at uthus forfaller eller fjernes mens bolighus benyttes videre som hytter.

I områdene rundt setrene har hyttebyggingen økt sterkt de siste femti årene. Veier, demninger, hoteller og alpinanlegg er bygd i eller nær innpå gamle seterområder. Noen setre nyter godt av utvidet veinett og det potensielle markedet som fritidsbrukerne utgjør. Andre har fått vanskeligere drift på grunn av økende ferdsel og utbygging i nærområdet til setra.

Modernisert melkeproduksjon kan også bety endringer i setermiljøene. Eldre seterfjøs må kanskje byttes ut og setertun og setervoller utvides for å få kapasitet til å ta imot større besetninger og plasskrevende teknisk utstyr.

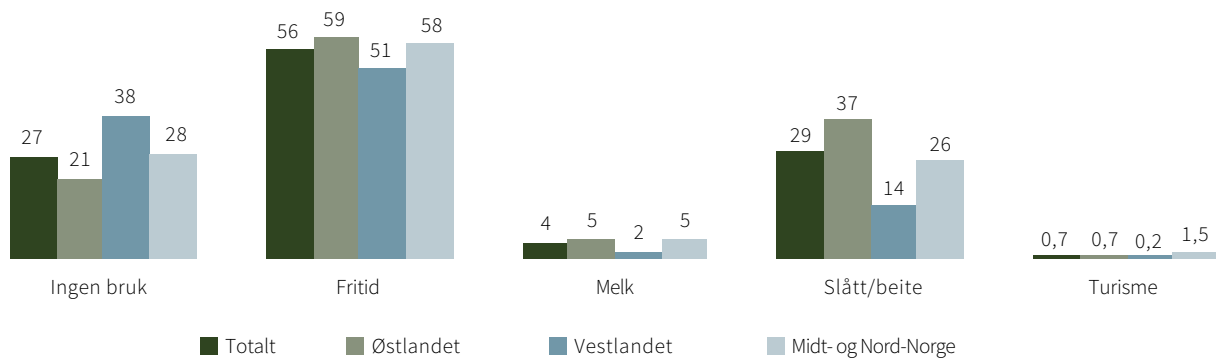
Grasavlingen på setervollen er fortsatt viktig for mange gårdsbruk. Nord-Aurdal i Oppland. Foto Oskar Puschmann, NIBIO.

I Svarthammarlia i Tylldalen, Tynset i Hedmark, er det satt opp opera på setra hver sommer siden 2010. I 2014 sto Figaros bryllup på plakaten. Foto Kari Stensgaard, NIBIO.

4H-setre finnes det en håndfull av rundt i landet. Her er det kursdeltagere på Nordgardsetra som monterer separator. Lardal i Vestfold 2014. Foto Oskar Puschmann, NIBIO.

Figur 1: Bruk av setrene, totalt og regionvis. Tall i prosent.

Bruken av utmarksbeite er redusert til fordel for full-dyrket kulturbeite på mange setre. En følge av dette er gjengroing i gamle beitelandskap og tap av det biologiske mangfoldet som eldre tiders beitebruk har skapt.

Fritidsbruk dominerer

I undersøkelsen vår er det melkeproduksjon på 4 prosent av setrene. Beite eller slått drives på 29 prosent. Turisme i form av bevertning, overnattingstilbud og formidling finner vi på i underkant av 1 prosent. Fritidsbruk er blitt den vanligste aktiviteten i seterlandet. På bortimot 60 prosent av setrene vi har oppsøkt, ser vi tegn til dette.

Mange setre helt ute av bruk

Andelen setre uten tegn til bruk av noe slag, ligger på 27 prosent. Halvparten av disse setrene gjenfinnes bare som tufter eller ruiner. De øvrige setrene som er ute av bruk har fortsatt en eller flere stående bygninger, men preges av forfall.

Ulik bruk i landsdelene

Figur 1 viser variasjoner i bruk landsdelene imellom. Fritidsbruk og slått/beite ser vi mest av på Østlandet og i Midt- og Nord-Norge. Setre helt ute av bruk har vi mest av på Vestlandet. Melkeproduksjon og turisme fant vi lite av i alle landsdeler. Ulik bruk i dag er også et resultat av ulike tradisjoner og ulik tilgjengelighet til setrene. I rapporten «Hvordan står det til på setra?» presenteres tall for bruk i hvert enkelt fylke.

Flotte turområder

I mange bygder er seterområdene flittig brukt som turmål og i sosiale sammenhenger. Noen vil se til setra si, andre vil mosjonere, og kanskje raste ved en setervegg. Setra er samlingspunkt under rypejakt og

sauesanking. Her tilbringer folk fritid og hit tar de med gjester. Det arrangeres fellesturer, byggedager og konserter. Seterlandskapet oppleves som vakkert og trivelig og har høy status også i reiselivssammenheng.

Seterlandskapet med særegne bygningsmiljøer, åpent beitelandskap, gamle stier og grusveier egnet til sykling, har mye å by på for turfolk. Treffer man på beitedyr, får turen en ekstra dimensjon. Foto Kari Stensgaard, NIBIO.

Ny bruk av utmarka har innvirkning på seterbruk og landskap. Bildet viser Gravhalstunnelen på Bergensbanen som kommer ut mellom stølshus på Vetle Upsete. Her holdt de siste stølsbrukerne på til utpå 1990-tallet. Foto Kari Stensgaard, NIBIO.

Etter påtrykk fra stølsbrukere ble forbudet mot tradisjonell ysting opphevet etter 50 år. Foredling av rå melk har tatt seg opp igjen, men etter strenge regler. Håndverket videreutvikles. Norske ystere vinner internasjonale priser for ostene sine. Her lager Anny Fodnes kvit kyrost på Strandmo stølsysteri i Nord-Aurdal i Oppland. Foto Oskar Puschmann, NIBIO.

Referanser

Stensgaard, Kari 2017: Hvordan står det til på setra?
Registrering av setermiljøer i perioden 2009–2015.
NIBIO-rapport 2017/88.

FORFATTER:

Kari Stensgaard
Avdeling for arealundersøkelser
Norsk institutt for bioløkonomi
Raveien 9, 1430 Ås (kari.stensgaard@nibio.no)